

Abban a pillanatban, amikor még vers is lehetne. Igen sok a kiszövegezésével, a stílusával az is lesz még itt, csak ép „prózaian“, szélszélyes, dus, tropikus bőkezűséggel s nem is céloz mást, mint ugyanazt a gyönyörűséget, ugyanazt a határolhatatlan benyomást, mint a verse. Nincs is a mondat stílusa tekintetében különbség az Ady-vers és az Ady-novella között. Ugyanaz a darabos, sohasem sima, inverziókkal telt, hörgő, dadogó, bujkáló, ismétléses, ellentéteken keresztül kapcsoló súlyos folyondár a mondat itt is, mint a versekben. „Prózában“ persze, de ahogy az Ady-vers metrikai, zenei kialakítása eredeti, ugyanugy a novellák prózódiai képlete is. Ady novelláinál sajátos próza prózódjáról lehet beszélni, annyira féluton tart a vers felé. Sokszor a mondat-stílus és a mesélés módja már egész az önfeledtségig fokozódik, oldalakon át hajtva, kergetve, úgy hogy a végén azt mondja ő maga, mert más nem is történhet: „daloljunk“ (A Tilala tó). S tényleg: számos novellája nem is jellemezhető másként: énekel. Mert valójában éneklés az, amikor a prózába kényszerült, de verssé is lehetett volna anyagból az egész mese tárgyára, mondanivalójára, hangulatára jellemző szólamot nem akarja elveszíteni s egyre ismétli, viszi prózája ritmusán tova, végig. Izgalmas ez a technika az olvasóra, ugyanakkor azonban be is lepi az olvasót az író sajátos, a témája izét, súlyát aláhúzó élethangulatával, amely azonos „esett“, „szép“, „szomorú“ alakjai és esetei „nagy“, „bus“, „bolond“ életérzésével. Általában „nagy“, „bus“, „bolond“ históriák a novellák is, mint a versek, csak ép figurákban, helyzetekben, sorspillanatokban kitergetve; kivéteve mintegy a versnél kibontottabb, szétszedettebb megoldásokba. Ady eredendő világát, az akkori Magyarországot és Európát. Mert a novellái mindent megfordulnak témáikkal, ahol Ady Endre testileg és képzeteileg járt, de leginkább

odahaza, a Szilágyságban. Számunkra ezek a novellái a legbecsebbek, ezek az anekdótás izeikben a kortárs elbeszélők legyőzése igényén fogant magyar történetek, melyekben a szülőföldje bomlaldozó udvarházaiban kallódó félig uri, félig paraszti kismemesség eslettségének őszi haldoklását fogja meg s a buja, itálos, gögös férfiak és alkatos szép, édes teremtesek epével és szenvedelemmel teli, hol hangos, hol csendes konfliktusaiban Ady a zavaros, koldus, beteg magyar társadalomnak a lírikussal egyivású, eredeti főtartású és szavajárású epikusá. Az a prerevolucionáris Magyarország zsufolódik itt a novellázó minden szociológus tekintetén élességben tultevő, társadalmi tüneteket elkapó helyzet, konfliktus és életértelem látásában, ami a tüzet rakta a költő alá. Ady világa tulajdonképpen ezekkel a novellákkal egész. Akár paraszt-, akár zsidó-, akár polgár-sors históriát ad, vagy a kor sajátos Krisztus és Biblia élményének ösvényére lép, élményei, elbeszélései jelentősége történelmi. A novellák erősen ártikulált hangon és formában az Ady körüli magyar társadalmi-történelmi bonyolultságok azonosan meggyőző erejű megjelenítései, mint a versek. (G. G.)

KISEBBSÉGBEN. „Európa régi nyugalmi helyzete megbomlott s ebből lavinaszerűen gördül egy új felé. A lavina főárka — mint az előrelátható volt — a Németország és Oroszország közé eső tér, a „kis népek öve“ — írja **Németh László** „Kisebbségben“ c. új könyvében. — A magyarság aligha állt nagyobb megpróbáltatás előtt, mint most“. E sorsdöntő pillanatban a népe sorsáért aggódó íróból a felelősség izzó feszülése harc előtti seregszemlét vált ki. Az írónak most summáznia kell, hogy a megnyíló harcra felértékelt vagyonnal indulhasson tudatában annak, mit véd s érezvén, miért küzd. A harc előtti felvillanás égő tüzenél

megmutató sors, történelem és kiállítás adja meg az új magatartást.

Németh László új írásához Farkas Gyulának az asszimiláció koráról írt könyve adta meg az apropót. Micsoda képlet is a magyarság, micsoda vérségi, faji összetétel, micsoda az asszimilációnak az a hordaléka, mely a magyarságból kivetendő — hangzik a kérdés. Az ismertető csak súrolhatja a problémát, melynek mélyére az író lélegzetállító tempóval és súllyal száll le. Az értékelés nála vertikális. A magyarságnak vannak olyan mélyen fekvő, rejtett tulajdonságai, sajátosságai és értékei, melyeket a felületi, hig-magyarság vagy a beszivárgott, akár német, akár zsidóból lett „jött-magyarság“ nem érez és fel nem mutat. E mélymagyarság a 18. századtól kezdve rejtett, földalatti úton kényszerül járni s csak egy Berzsenyi, Csokonai, Kemény, Vajda, Ady vagy Móricz tudnak lávaszerű robbanásokkal a felszínre törni. Tévednek Szeleffü és Farkas, ha azt hiszik, hogy e mélymagyarság elnyomása és a magyar életből kúrgozása 1867-ben kezdődött; sokkal előbb kell keresni az első lépéseket, valahol a Kazinczy körüli pusztulásoknál. A magyar szellemet a magyar életből régóta száműzték; ez a szellem eddig nem csinálhatta a magyar politikát, de a jelenség nem vált észrevehetővé mindaddig, míg „a szellem hibája a történelmen is ki nem ütött“. Idegenség mindenütt, de főképp a magyar irodalomban, állapítja meg az író e nemzetkarakterológiai és társadalomábrázolással fajú irodalom-elemzés során. Csak most, a legutóbbi időben szólal meg egyre inkább az új magyar hang, most tör át tömegesen a hig-magyarok és a jött-magyarok szigetelő rétegén a magyar szellem. Hogy mi ez a magyar szellem, arra csak utalások mutatnak: Kemény Zsigmond nemzeti klasszicizmusa, gondolkozó ereje, a magyar parasztság mélyén rejtőző sajátosságok, a Bartók- és

Kodály-kibányászta magyar népzeneből kicsendülő hang. E szellemmel szemben kemény ellenállás volt minden oldalról s az író, aki ezért küzdött, kisebbségben érezte és érzte magát még ma is. Az idő változást kíván és a svábokból vagy zsidókból lett „jött-magyarok“nak el kell fogadniok a magyar igazságot és el kell ölniök magukban a káros, magyarellenés ösztönt. A kétségbeejtő helyzetben a szellemi megerősítés lehet az egyetlen vigasz. „Egy nép végül is csak lelkében bukhat meg s nem a statisztikákon, s ha százezerre leolvadt, de akkor magára talál, épolyan népe lehet a világnak, mint akármelyik“. A kisebbségben élő magyar író nem optimista s nem remél nagy visszhangot. „Van óra, amelyben szólni: reménytelen, de becsület. Ez ilyen“. Minden súlyos veszély közt meg kell hirdetni az új magatartást: a magyaríró legyen aszkéta, mert kétszeres személyi áldozatokat kell elviselnie; legyen szószólója a mélymagyarságnak; legyen művelt, tartson a szegényekkel; ha a sors úgy hozza, maradjon egyedül, semmint hig-magyarokkal lépjen bűnös szövetségre.

A szociográfus-gárda fellépése óta a mély-magyar írók csoportja egyre nő; érdeklődésük a magyarság külső életéről egyre mélyebbrenyúl a magyar kérdésbe. Mi a magyar? — kérde Illyés Gyula és keresi reá a feleletet egész generáció. Sorsdöntő órák vészes összegezése ez. A magyar lábas kicsi, mondja Németh László, könnyen felforrkült, idegen hőtől vagy megfagy a környező jégtől. A középeurópai kis népek sorsát féli itt a magyarság, a nagy nemzeti tömbök szorító öleléséből akar kibujni a szellem megfoghatatlan és törhetetlen anyagtalanságával. A kis népek kérdései, félelme, kísérletezése szól a szenvedélyes szavakból. Ez önfenntartó harcban kiméletlenül hullanak az ütések. A szem többé nem vizsgál hidegen, az agy nem gondolkodik rendszerekben, az életész-

tön szól és veszély-magatartást kíván; egységet ott, ahol a kis-népség nem enged sokszínű, összetett kulturát. A magyar szellemet, e saját fogalmazásuk szerinti szellemet megmenteni akarók parancsa hangzik a más elképzelésük felé: vagy elfogadjátok a mi igazunkat vagy pusztulnotok kell. Két igazság nincs, illetve nem fér meg együtt. Az idő sürget, nincs mód tisztázásra, nincs halasztás lassú, spontán, önkéntelen alakulásra. Így szól a kisebbségben lévő magyar író az új magyar magatartást illetően.

Németh itt magatartást diktál. Okokat nem vizsgál, — írja, — mentséget nem ad. Mit felelhet a józanságát még megőrizni akaró a lázas szavakra? Mit szólhat a figyelő a forgatagba kerülőhöz? A hideg szó nem fog, a tárgyi igazság nem meggyőző. Egyéni sors itt meg nem engedett; más népi hányatottság saját kára mindenkinek. A társadalom — ha ugyan ezt a szót le lehet írni e magatartással kapcsolatban anélkül, hogy a tudátság vádját ne vonja maga után — dzsungel, saját törvényeivel; e törvényeknek vesse alá mindenki magát. Ujat, másat hozni, eltérőt valani: bűn, de mindenekfelett: magyartalanság. Honnan az alap ekkora egyszínűséget feltételezni egy népről és kívánni ezt tőle? Honnan a jog a környezet és keveredés lágy, észrevétlen gyúrása helyett szolgai alávetést követelni egy kultúra sugárkörébe kerültjétől? S honnan a lelkiismeret, külső szorítások fenyegetéseit belső rétegeknek tulajdonítani? Hogyan lehet gyors pálfordulást: gerinctelenséget követelni őszinteség helyett? S végül talán: hogyan lehet égő meggyőződéssel ugyan, de kevesebb alapossággal fogalmakat feldobni, melyeknek tudományos hitele még nem nyilvánvaló?

Németh László könyve remek száguldás a magyar multon keresztül és logikus következmények levonása az önkényes premisszákból. Ő maga könyvével egyik legmaga-

sabb sikkü képviselője az általános türelmetlenségnek. Vannak azonban alapfogalmak, melyek felértékelésére a légkör nem kedvező s melyekre a feleletet ép most készül megadni a történelem. Van magatartás, melyet szorgalmazni lehet, mely kívánatos és egyén és közösség, híg-, jött- és mély-magyarság egyaránt vágyja; de az eszközök és módszerek, melyek ezt a magatartást akarják gyorsan megvalósítani, erőszakosak, önkényesek, sujtóak és a mély-magyarság lényegével sem egyezők. (Szabó Imre)

E RDEI FERENC: MAGYAR

VAROS (Athenaeum) című munkáját sokkal inkább a várostudományi szakszerűség, mint a szociográfiai feltárás jellemzi, noha mindkettő erőnyeit egyesíti. Egészen kivételes felkészültséggel elemzi a magyar város településformájának sajátosan egyedülálló jellegét és olyan elhatározó történelmi értelmezésekre jut, amelyek nemcsak eredetivé, de fölöttébb becselessé is teszik kutatásait.

E. F. minderekelőtt azzal az „idegen“ váddal vitázik, mintha a magyar nem volna városépítő és városlakó nép. Elliseri ugyan, hogy a magyar városkép a nyugati városképhez mérve, elmaradott és szegényes, de ez nem kisebbértékűségére vagy elhibázott településrendszerére utal. Ellenkezőleg: a magyar város „olyan fejlődésre képes, amilyenre a nyugati rendszer képtelen“, — alapvetően más rendszerű települési gyakorlata miatt. E. F. nem a magyar városról általában beszél, hanem kizárólag arról a „különlegesen magyar településformáról, amely megoldotta azt a megoldhatatlannak hitt kérdést, hogy földművelők is lehetnek városlakók, sőt egyenesen földművelők teremthetnek városokat“. Az alföldi magyar mezővárosokról van szó, melyektől még a szaktudomány is gyakran megtagadja a városi jellegét, noha összetételükben ma is in-